

Kap 70 : Kronprinsessa av Sverige -Norge (III) (1881-1907).

Victorias liv de 25 åren 1881 till 1907 handlade om hemmet, familjen, konstnärsambitionerna och att skapa sig en ställning. Hon hade inga representationsplikter men hon åtföljde ibland Gustaf i egenskap av hans fru och hon sysslade med social verksamhet i mindre omfattning. Efter barnafödslarna tillbringade hon mycket tid på resor: Karlsruhe, Mainau, Egypten, Rom, Capri och olika kurorter. Samtiden kunde följa detta i den statliga Post- och Inrikes Tidningar meddelat i telegramstil.

Med risk att lägga Victoria i en prokrustessäng har jag tematiserat skildringen: Att hävda sin ställning (1881-1884), att fylla sin uppgift (1881-1892) och att ”vara sig själv” (1881-1907). Primärkällorna är Victoria själv & hennes hov- och sällskapsdamer – brev, dagböcker, intervjuer & minnen: Helene Åkerhielm (g. Bildt) 1881-1883, Louise af Ugglas (g. Wachtmeister) 1883-1884, Amelie Cederström (g. Berch) 1884-1892, ”Vom Nil” 1889-1992, Anna Nordenfalk (g. Brahe) 1992-1907, Augusta Ehrenborg 1891-1902 (g. Alströmer) & Cecilia Lewenhaupt (g. Falkenberg & af Klercker) 1901-1907.

* * *

Den 28 september 1881 anlände Gustaf & Victoria till Göteborg. Den 1 oktober åkte de kortege genom Stockholm. Gustaf bar sin dragonuniform och Victoria en gul och blå sammetsklänning, vit hatt och lång, vit kappa. Mottagandet var oväntat hjärtligt med tanke på att absolut ingen visste vem hon var. Hennes hovpredikant Clemens Åhfeldt 50 år senare: ”Mitt eget minne är, att den unga bruden såg mera allvarlig än glad ut, blek av rörelse, smärt och spänstig, kunglig i hållning och hälsningar. ... Av personer som var närvarande vid den stora cour, som omedelbart efter ankomsten gavs på Stockholms slott, har jag hört hur kronprinsessan från första stund intog alla genom sin ståtliga charm och utsökta artighet, med vilken hon hälsade, särskilt de äldre damerna och herrarna.”¹

Den 7 oktober fortsatte paret, uppvaktningen och några tyska gäster till sommarresidenset Tullgarns slott. ”Dagarna på Tullgarn blevo kronprinsparets första verkliga samliv. De uppvaktande sågo de ej så mycket till, utom vid måltiderna, som intogos i den rätt kalla matsalen, där den stora öppna spisen hade en obehaglig vana att röka in.”² De föll snabbt in i en vardagslunk där Gustaf och uppvaktningen under morgontimmarna idkade jakt och fiske och Victoria vid återkomsten serverade frukost. I övrigt ägnades dagarna åt promenader, husesyn och grannbesök, kvällarna åt biljardspel och sällskapslekar. I början av november blev Victorias far allvarligt sjuk och de besökte honom i kurorten Baden-Baden där han återhämtade sig. På vägen tillbaka gästade de hoven i Berlin och Köpenhamn. Julen kom och gick. ”Med nyåret 1882 började en mängd festligheter, uppvaktningar, cour för presentation av damer, besök i institutioner m. m. av intresse, såsom Nationalmuseum, Rörstrands fabriker, Atlas verkstäder, Borgerskapets änkehus, Frimurarebarnhuset, Frimurarlogen, Handarbetets vänner, Bikupan, Hushållsskolan m. m.”³ De gav en tackbal för 600 personer och februari/mars var de i Norge en månad för att Victoria skulle presentera sig. Därefter lugnade det ned sig.

*

¹ Åhfeldt 1932: s. 62.

² Åsbrink red. 1922: s. 61.

³ Åsbrink red. 1922: s. 63.

1884/85 sammanfattade August Strindberg hennes dåvarande situation för en tänkt fransk publik: ”Kronprinsessan trivs inte särskilt väl i sitt nya fosterland. Drottningen gör livet bittert för henne genom sin auktoritet, som utsträcker sig ända till toaletterna hos den unga kvinnan, fordom mild och med ett glatt lynne, nu bedrövad, levnadstrött och sjuklig. Hennes hov [=Oscar II:s hov] är utformat efter modell från London. Ridhästarna, lakejerna, högfärden, moralen, allt är engelskt.”⁴

Victorias närmaste ansåg tvärtom att hennes besvär var självförvållade. Man kunde kräva ett minimum av social smidighet även av en kronprinsessa:

Ung, älsklig, charmfull anlände kronprinsessan Victoria till Sverige. Kung Oscar blev bedårad. Men detta varade ej länge. Min mor [Louise af Ugglas; hovdam 1883-1884] påstod att Kronprinsessan kunnat få allt hon velat, om hon begagnat sig av Kungens svaghet för henne – varit en smula vänlig mot honom – men att hon i stället varit ”oförståndig”. Statsfrun Jeanna von Rosen [drottning Sofias statsfru] var av samma mening tilläggande, att kronprinsessan Victoria kunde inte med sin svärfar, bara Kungen nämndes, stelnade hon till.

En stark personlighet och intelligent var den unga prinsessan. Efter tre år i Sverige talade hon obehindrat svenska.

Kronprinsessan fick två hovfröknar: Helene Åkerhielm [hovdam 1881-1883] och Anna Lagerberg [hovdam 1881-1882]. Den sistnämnda var dotter till Oscar II:s gode vän, generalen Sven Lagerberg. Anna Lagerberg, som var några år äldre än kronprinsessan, tog sig det orådet före att försöka uppfostra henne. Ett enda exempel skall här anföras. Kronprinsessan hade vid ett tillfälle utropat: ”O, jag älskar Boccaccio!” – Anna i förebrående ton: ”Ers Kungliga Höghet, man säger inte att man älskar Boccaccio.” – Snart blev förhållandet mellan kronprinsessan och hennes hovdam så spänt, att Victoria begärde att den senare skulle entledigas. Men drottningen förklarade att detta inte läte sig göra. Då lär kronprinsessan ha sagt: ”Jag skall göra henne livet så surt, att hon lämnar.” Och sannerligen, efter en scen mellan dem begärde Anna Lagerberg sitt avsked.

Att köra bort en hovfröken betraktades såsom en förolämpning mot hennes familj. Förgäves försökte man förmå Victoria att be om ursäkt. Då åtog sig hennes mor, storhertiginnan av Baden [på besök i Sverige], att göra det i hennes ställe. Det gjordes utomordentligt skickligt. Ursäkten skulle framföras till grevinnan Jeanna von Rosen. (Anna Lagerbergs mor var liksom grevinnan Jeanna född von Rosen.) Från och med audiensens början talade storhertiginnan oavbrutet, framhållande dotterns ungdom och oförstånd, varefter audiensen var slut och grevinnan Rosen fick backa ut ur rummet utan att ha behövt säga ett ord.⁵

Det usla förhållandet mellan kung, drottning och kronprinsessa tycks ha berott på en perfekt storm av samverkande omständigheter: Parets dåliga ekonomi (avkastningen på hemgiften gick till det löpande), svärmorsväldet, Gustafs ovilja att ta konflikt med sina föräldrar vilket skulle ha inneburit en konstitutionell kris, Victorias försenade pubertetsuppror, moderns försök att ingjuta lite stål i dottern och Victorias försök att hävda sin ställning genom att

⁴ Strindberg 1981: s. 36.

⁵ Steyern 1962: del 1, ss. 78-79.

ersätta en engelsk med en tysk mera hierarkisk hovkultur. Någonstans på vägen tycks hon ha tappat greppet om situationen:

Det dröjde emellertid inte länge, förrän kronprins Gustaf tröttnat på sin först så hett tillbedda gemål. Försmådd av sin gemål blev kronprinsessan brinnande förälskad i honom. Det beslöts därför att sedan den andre sonen, Wilhelm, kommit till världen i juni 1884, Victoria skulle få vistas en tid utomlands. Kronprinsessan Victoria ammade ej sina barn. Det äldsta, prins Gustaf Adolf, såg hon bara en halvtimme om dagen, berättade min mor [Louise af Ugglas], och hon saknade lusten och kanske förmågan att göra ett hem åt de sina.⁶

Utlandsvistelsen ställdes först till Buckingham Palace där tyska kronprinsessan var på besök. Därefter fortsatte Victoria till badorten Eastbourne där hon sammanstrålade med väninnan Adèle d'Hémin, tog promenader och hade roligt. Som vanligt behandlade hon sina hovdamer som luft vilket dessa klagade hem över i sina brev. Den 12 september anhöll norsk-svenske generalkonsuln i London & nyblivne norske statsministern i Stockholm Ole Richter om företräde. Även Richter behandlades som luft men lyckades tjata sig till en lunch. Ibland har Victoria ansträngt sig för att charma även människor hon ogillade men inte denna gång. Richter var liberal & anhängare av ett parlamentariskt majoritetsstyre och behandlades därefter.

Efter utlandsvistelsen förbättrades Victorias situation högst avsevärt. Apanagefrågan löste sig. Den nya norska ministären röstade igenom sin andel av höjningen från 30 till 80 tusen kronor. (Andelarna var 12/17 Sverige och 5/17 Norge.) Även föräldrarna sköt till pengar så att hon & Gustaf inte längre var beroende av Oscar II:s välvilja. Hon genomdrev med Gustafs hjälp att själv få välja sina hovdamer. Kriteriet verkar ha varit att de höll sina åsikter för sig själva och lydde henne i allt. Hon tog upp sina gamla intressen. Ett slottsrum gjordes om till ateljé och hon började ägna sig åt modellering, målning & fotografering. När omgivningen senare frågade varför detta intresse brukade hon svara att hon behövde ett yrke att falla tillbaka på när revolutionen kom.⁷ Victoria var bra på sådana pregnanta och samtalsdödande "one-liners" – mängder av dem citeras i litteraturen – men man skall nog inte dra för stora växlar på dem.

* * *

En kronprinsessas första plikt är att föda en tronföljare. Det blev med tiden tre stycken: sönerna Gustaf (VI) (1882-1973; "Gusty"), Wilhelm (1884-1965) och Erik (1889-1918). Graviditeterna var svåra. Victoria var illamående, kräktes och gick ned i vikt. Den första graviditeten hade hon en stark blödning och efteråt nedsatta krafter. Den andra graviditeten fick hon en luftrörskatarr och var länge sängliggande. Den tredje graviditeten var värst. Hon hade ryggsmärtor och en lungsäcksinflammation. Hon fick kokain flera gånger om dagen mot ryggsmärtorna och en hostmedicin (?) av koffein och konjak. Erik föddes utvecklingsstörd och det har spekulerats om ett samband med medicineringen. Läkarna (det var flera stycken inblandade) rekommenderade efteråt en längre utlandsvistelse. Victoria valde att tillbringa den i Karlsruhe & Egypten. En resa blev två resor: 1890/91 och 1891/92. Barnen fick vara hemma.

Det finns många frågetecken kring barnens uppväxt. Först och främst var den mer isolerad än som förefaller motiverat. Både Gustaf & Victoria hade ju haft lek- och klasskamrater så icke

⁶ von Steyern 1962: del 1, s. 79.

⁷ "The Queen of Sweden." Times 1930-04-05, s. 16.

deras söner. Dessa fick enskild undervisning och träffade endast ”godkända” barn till föräldrarnas anställda och bekanta. De hade varandra men de passade inte så bra ihop. Gusty var kammarlärare, Wilhelm var sjökadett & Erik var utvecklingsstörd. De hade en barnsköterska fröken Lovisa Rinman (anställd 1884) och en guvernant fröken Ida Borin (anställd 1889-1890). Huvudlärare var skolmannen fil lic Carl Svedelius (anställd 1890-1896) och botanikern fil dr Carl Lindman (anställd 1896-1900). Ytterligare lärare anställdes vid behov. Gusty tog studentexamen som privatist år 1900. Wilhelm gick 1898-1904 på sjökrigsskolan och tog en officersexamen. Erik fick en anpassad skolgång motsvarande elementarskola. På frågor från barnen påstod Victoria att hemundervisningen var till för att skydda dem.

Gustaf förefaller inte ha lagt sig i barnens utbildning förrän efter konfirmationen. Victoria fick bestämma vilket innebar överkrav och en sådan detaljstyrning att det blev kontraproduktivt och Svedelius till slut protesterade. Syftet var dock gott: ”[Uppfostran skulle öppna] deras ögon för de bestående värdena i livet, för den monarkistiska plikten att försöka förvärva en personlig aktning, som gav äkthet åt de hedersbetygelser den kungliga börden medförde.”⁸ Wilhelm sammanfattade praktiken: ”Vår uppfostran var sträng och i princip lik andra jämnårigas, men där fanns en stor, fundamental skillnad. Vi ägde aldrig helt vår frihet. Från morgon till kväll var vi övervakade, hade ständigt någon i hämlarna som såg efter att inget ont hände oss eller att vi själva inte hittade på olämpligt rackartyg. Med rörande omsorg pysslade man om oss och utestängde allt som kunnat förmörka vår troskyldiga barnahimmel eller skada våra ömtåliga själar. Vi fick aldrig företaga oss det minsta utöver den dagliga rutinen utan att bedja våra föräldrar om lov. Våra föräldrar höll strängt på klasskillnad sådan den allmänt uppfattades på den tiden, och varje ansats till frigjordhet som kunde tänkas härleda sig från spirande demokratiska idéer ogillades på det högsta. Sålunda fick vi aldrig gå ut ensamma, inte ens på landet, ty dels hade någon olycka av mera obestämd art kunnat hända oss, dels och kanske framför allt kunde vi ha råkat ut för att bli tilltalade av enklare personer och på så sätt dragits in i icke önskvärda samtal om icke önskvärda ämnen. Slutligen kunde vi på egen hand möjligen ha kommit på den horribla idén att sälla oss till andra ungdomar för att delta i deras lekar. Sådant hade ansetts fruktansvärt opassande! Nej, på sin höjd fick vi bjuda hem några jämnåriga pojkar – aldrig flickor – ur stadens finaste familjer om lördagarna och leka med dem på ett belevat och försynt sätt. Men dessemellan var vi lämnade för oss själva. Ensamma, isolerade och helt avstängda från yttervärlden.”⁹ – “Jag hade uppfostrats att tåla när andra talade och att hysa oreserverad respekt för alla äldre som visste allting bättre. Vad jag själv råkade tycka någon gång saknade betydelse. Följden blev djupgående mindervärdeskomplex, efterhängsna som kardborrar decennier efteråt. Jag kände mig stukad och onyttig vilket säkert inte var de välmående föräldrarnas avsikt. Så blev det i alla fall och det var nog mycket mitt eget fel.”¹⁰

För Wilhelm fortsatte detta livet fram till hans officersutbildning 1898 då han somrarna gjorde sjöpraktik och terminerna studerade på sjökrigsskolan tillsammans med de övriga kadetterna. Gusty slapp inte ifrån förrän universitetsutbildningen år 1900. Han har aldrig sagt, skrivit eller ens antytt något om sin ungdom men det finns gott om uppgifter om att han och modern inte drog jämnt.

Eftersom Victoria hade uppfostrats på exakt samma sätt som hon själv uppfostrade sina barn kan man bara spekulera över hennes egna mindervärdighetskomplex. Förmodligen var de en

⁸ Hökerberg red. 1930: s. 23.

⁹ prins Wilhelm 1938: ss. 32-33.

¹⁰ prins Wilhelm 1951: s. 25.

bidragande orsak till att hon ville utplåna sin person & sina gärningar ur historien. Vad hon än utträttade var det i hennes ögon inte nog. En bekant – envoyén m m – Herman Lagercrantz försökte precisera saken:

Under några somrar var jag på Solliden som kungafamiljens gäst och jag erinrar mig många långa och intressanta samtal med drottningen. »Nog vet jag, att jag är en vanlig dödlig», sade drottningen, »men kungadömet princip är viktig. Vi representera i landet utanför och över partierna – kontinuiteten som ej beröres av åsikter eller hänsyn till meningar. Jag är fullt medveten om, att jag inte är märkvärdigare än andra, men vår furstliga plikt ålägger oss att fordra, att principen respekteras.» Så fattade hon sin ställning, ödmjukt och högt på samma gång.¹¹

*

Ytterligare en plikt var att synas. Förhoppningen var att hon skulle bilda motvikt till Gustaf som begravde sig i en fortsatt ”kronprinspraktik”. Första julen ordnade hon gåvor till de fattiga. Februari/mars 1882 följde hon Gustaf till Norge. Januari 1886 demonstrerade hon sina matlagningskunskaper,¹² september 1886 närvarade hon vid invigningen av sjömanshemmet i Göteborg, februari 1887 medverkade hon i finansieringen av Sofiahemmet genom att uppträda på scen i musiksatta tablåer med religiösa motiv. Sommaren 1887 var det ytterligare en Norgeresa och 1887/88 var det flera tyska familjesammankomster. Det gjordes affär i tidningarna av hennes patriotiska klädsel. På Tullgarn bar hon en jacka av militärt snitt med livgardets insignier. 1889 bytte hon till den egenkomponerade ”Tullgarnsdräkten”. Från en del evenemang publicerades fotografier. Ett par gånger om året medverkade hon i slottscourerna. Detta var inte mycket och kritiken tilltog hela 1880-talet.

Chefen för utrikesdepartementets politiska avdelning, friherre Carl Fleetwood (1859-1892), ansåg att Victoria åren 1881-1891 blivit till en ren belastning för monarkin. Hennes ointresse för allt vad hennes ställning som kronprinsessa krävde hade fått svenska folket att vända sig mot henne. Det var detta att hon aldrig visade sig offentligt, att hon låg i konflikt med kungaparet och att det var uppenbart att hon hellre vistades i utlandet än i Sverige. ”Med alla sina fel är dock den [nuvarande] monarkiska regimen åtskilligt bättre än det som kommer efter och av den anledningen grämer det mig att se monarkin spela sina motståndares kort. Vad tjänar det då till att ej skona sig själv bara för att stödja ett styrelsesätt som begår självmord?”¹³ 1893 & -94 försäkrade i alla fall Victoria sin tyska omgivningen att hon gjorde sitt bästa för att vid sidan av det tyska känna sig både svensk & norsk,¹⁴

125 år senare är det svårt att göra Fleetwoods besvikelse begriplig. Jag citerar ett brev från professorskan Helena Nyblom till en väninna om det intryck Victoria gjorde på henne under en bjudning hos ärkebiskopen den 8 december 1884:

Jag ville önska jag kunde beskriva för dig kronprinsessan, ty en skönare människa har jag aldrig sett. Du känner hennes drag, men du kan inte föreställa dig hennes uttryck. Hyn är mjölkvit, ögonen mycket stora, med spända runda ögonbryn. Dessa ögon äro ljusa och genomskinliga och uttrycka en ung, strålande lycka, den allra varmaste

¹¹ ”Drottning Victorias gamla vänner har ordet.” Vecko Journalen 1930:15, ss. 26-29,35.

¹² Edholm 1919: ss. 296-297.

¹³ Fleetwood 1968: s. 1372, 1891-06-28.

¹⁴ Gammelien 2012: s. 234.

hjärtegodhet och en ovanligt kraftig intelligens. Godhet, lycka och klokhets riktigt strålar från henne.

Hon liknar den krona av juveler, hon bar på huvudet på balen. Munnen är stor och utomordentligt vacker. Mungiporna böja sig litet uppåt när hon ler, och hon ler ofta. Men det ändrar blott munnen, som visar friska, vackra tänder. Ögonen le alltid, till och med när uttrycket förblir allvarsamt, ja, majestätiskt. Hon ser ut som om hon inte kunde vara annat än en prinsessa, och som om många hundra års kultur, ädelhet, god uppfostran, dygd och rikedom samverkat för att åstadkomma en sådan pärla av fullkomlighet. Jag skulle helst ha knäböjt för henne, och plötsligt förstod jag klart en hel del uselhet hos mig själv, som jag förut har ignorerat. Jag anser det som en stor lycka att ha varit i hennes närhet. Hon såg ut som om hon blott skulle vara nitton år, med något så rent och barnsligt i ansiktsdragen och hyn, oaktat det mogna uttrycket.

Hos ärkebiskopen var hon iförd en mycket ljusblå atlasklänning med långt släp, barhalsad fram, hög i nacken. Hon bar ett halsband av safirer och äkta pärlor i droppar, på håret tre vita plymer fastsatta med en stor fjäril av briljanter.

Hon neg mycket djupt för varje dam, som blev presenterad för henne, tog dem i handen och sade till envar på mycket god svenska med en liten brytning: 'Det är mig en stor glädje att få göra er bekantskap.' Och så såg hon en direkt i själen och tog ens hjärta med ens, åtminstone kan jag försäkra, att hon tog mitt. Det är för väl att hon är en prinsessa och inte en prins, ty då vågade man ju inte tala om hur betagen man är (så infernaliskt dumma äro människorna!). Jag tänker på henne hela dagen och drömmer om henne om natten. På balen var hon barhalsad. Den skönaste hals och skuldror, med halsband av smaragdsmycken infattade i briljanter. På håret en halv diamantkrona fastsatt med två ljusröda plymer. Klänningen var av opalfärgad moaré, rose atlas och mörkröd sammet i 'blandad kompott' med långt släp, utmärkt vacker.

Hon är längre än alla andra, men fullkomlig i proportionerna.¹⁵

Kanske var besvikelsen oundviklig. Vem kan eller ens vill leva upp till sådana fantasier.

* * *

Det mesta som skrivits om Victorias liv 1881-1907 handlar om hennes sjukdom, utlandsresor, umgänge och konstnärliga verksamhet. Det tas för givet att hon var en frustrerad politiker eller konstnärssjäl som hindrades i sin gärning av sin sjukdom, dåtidens kvinnoosyn eller sin egen personlighet. Det är svårt att leda i bevis. Lättare att leda i bevis är att hon tyckte om att resa, träffa intressanta människor och att spela huvudrollen. Osjälvständig verkar hon dock ha varit. Det finns information om tre konflikter med Gustaf. I samtliga fall greps hon av ångest och bad om ursäkt. Det tycks ha rört sig om mer än enstaka händelser. Gustaf var till den grad orolig för henne att han t o m försummade sina kronprinsplikter:

Han [Oscar II] läxar upp sin son kronprins Gustaf, som 1890 hade stannat kvar utomlands hos sin sjuka gemål Victoria och inte – som avtalat var – återvänt hem till sina representativa plikter. Oscar skriver till sin son (20.4.1890) att det har bedrivits honom att Gustaf så ofta tyr sig till de osaliga bi- och omvägar, som är oförenliga med

¹⁵ Nyblom 1922: ss. 251-252.

“det förhållande och förtroende som alltid bör vara mellan fader och son” – “Jag fruktar att du för ögonblickets oro glömmer vår viktiga pliktregel: *Royaute oblige!*”¹⁶

Victoria var mycket beroende av sin föräldrar, särskilt då modern som lade sig i allt. Efter Egyptenresorna fyllde hon 1892 30 år. Det tycks ha kommit till flera uppgörelser mor-dotter & även man-hustru. Förmodligen gallskek alla åt varandra. Åren 1893/95 skall förhållandet till hennes mor varit särskilt dåligt. Victoria förlade sina resor till Rom i stället för Karlsruhe. Det tycks ha ingått i en personlig frigörelseprocess. 1891 hade hon fått en livläkare, Axel Munthe, med en bakgrund i gynekologi & psykiatri, som blev hennes förtrogne. Munthe tycks ha berättat för modern om dotterns sinnestillstånd, för 1894 ville hon skriva in dottern på en psykiatrisk klinik eller vilohem. Victoria förödmjukade sig så långt som att be drottning Sofia om hjälp för att slippa. Vid ett möte mellan drottning Sofia & storhertiginnan Louise meddelades storhertiginnan att hon lade sig i saker som inte längre angick henne. Storhertiginnan grälade inte gärna med krönta huvuden, men Gustaf fick i fortsättningen under sina besök ta Victoria i försvar.¹⁷ Gustaf fick även själv kritik för att inte hålla pli på hustrun.

*

Victoria har själv sagt (se ovan) att hennes främsta ambition var att hävda ”den monarkistiska principen”. Oklart hur det skulle gå till men förmodligen genom exempel. Hennes bokhylla ger få ledtrådar. Hon hade flest böcker (dussinvis) om Marie Antoinette (1755-1793), näst mest böcker om hennes mor drottning Maria Teresia av Österrike (1717-1780) och om Napoleontiden. Dessa böcker är möjligen Victorias läroböcker i att vara en drottning – fulla av yrkets möjligheter & fallgropar men bara delvis relevanta. Oscar II uppfattade det 1897 som att Victoria trots 15 år i Sverige, inte begrep eller inte accepterade, att Sverige hade andra traditioner än hennes vördade Preussen.¹⁸

Det svenska kungahusets inflytande efter författningsreformen 1866 var i huvudsak på Norgepolitiken, men 1881-1907 hölls Victoria av Oscar II helt utanför denna. Åsikter hade hon dock:

Huru har jag icke i min ringa mån försökt göra uppmärksam på faran som låg uti att sköta denna olyckliga norska fråga som den gjorts; men vad betydde min svaga röst! Och man visste ju allt så mycket bättre. Och då jag har den uppfattningen att qvinnor ej skola blanda sig i politiken, ansåg jag mig ej vara berättigad att säga mer än ett varningens ord. På ett sorgligt sätt ser jag nu mina farhågor besannade. Har man insett det där det mest behövdes? Kanske, men då tyvärr för sent! detta hemska ord har så ofta varit ödesdigert efter det andra har begåtts; man har ej velat höra på välmenta råd som kommit från personligheter, som hade vidare politisk blick än vi därhemma. Men allt var förgäves.¹⁹

Brevet har tolkats som att hon ville tvinga kvar Norge i unionen med vapenmakt om nödvändigt. Det rimmar illa med brevets tal om kvinnlig underkastelse men Victoria var aldrig särskilt konsekvent. I det här fallet lät hon sina åsikter framföras av Vilhelm II:s förtrogne Philipp zu Eulenburg (1847-1921) som var gift med en svenska och därför tidvis

¹⁶ Michanek 1979: s. 13.

¹⁷ Eimer 2003: s. 240.

¹⁸ Eimar 2003: s. 241.

¹⁹ Hadenius 2010: s. 50 [Brev till okänd hovdam, Rom 1906-02-24.]

vistades i Sverige. Victoria trodde även att Oscar II hade låtit sig påverkas av drottning Sofia till att ge efter för norrmännens krav. Båda beteendena ovärdiga en kung.²⁰

*

Victoria var rent tekniskt en skicklig pianist och fotograf. Hon hade en ateljé på slottet där hon fuskade i akvarellmålning, kalligrafi och modellering. Hon skrev poesi och sysslade med inredning, trädgårdskonst och arkitektur. Det mesta lät hon förstöra. Det som finns kvar är två byster (en i lera, en i gips), några akvareller, en fotokrönika från Egyptenresan 1890/91, några ”hemma hos”- bilder och hennes italienska ”Capri-villa” Solliden.

Lerbysten var ett ungdomsverk av en melankolisk patricierflicka – Margareta (Gretchen) ur Goethes Faust, möjligen ett försök till självporträtt. Gipsbysten var från 1888, förmodligen föreställande hennes yngste bror Ludvig (1865-1888). Akvarellerna var landskaps- och arkitekturbilder i impressionistisk stil från Italien och Egypten 1891/92. Hennes poesi vet vi ingenting om men hennes prosa var ganska tungfotad. Fotokrönikan från Egyptenresan var en 30-årspresent från föräldrarna. Victorias dagbok och fotografier under Egyptenresan 1890/91 trycktes upp i en begränsad upplaga på 500 exemplar. Victoria ställde även ut fotografierna som fick vänliga omdömen för sin tekniska kvalitet och som gjorde henne till hedersledamot av fotografiska föreningen. Heminredningen var i tidens överlastade stil. En senare generation har möblerat om. Hon anlade en trädgård på Tullgarn. Sollidenbygget genomfördes 1903-1906. Den samtida beskrivningen var att arkitekten Torben Grut (1871-1945) stod för byggnaden och Victoria för trädgården. Men eftersom hon var byggherren var det naturligtvis hennes intentioner som genomfördes:

Sommarslottets arkitekt hette officiellt Torben Grut, men det var i själva verket drottningen som byggde detta hus, som hon älskade inte bara därför att det var hennes verk utan framförallt emedan hon i den milda timjandoftande, fuktfria alvarluften kände att hon kunde »andas riktigt». - »Hon såg i fantasien det hela för sig», sade Grut, och byggnaden uppfördes under de båda följande åren samtidigt som parken och trädgården komponerades. Med klarhet, säkerhet och viljekraft genomförde ägarinnan sina intentioner, alltid målmedvetet och logiskt konsekvent. En märklig belysning får arkitekten Gruts omdöme om drottningens insatser ifråga om Sollidens tillkomst av den samling på ett hundratal brev från drottningen som ställts till undertecknads förfogande. De uppenbara liksom i blyxtbelysning den okuvliga energi som bodde hos den nästan ständigt sjuka drottningen, den skönhetslängtan som fyllde hennes rika ande och uppenbarade sig även när det gällde de minsta småsaker, såsom lås och fönsterhakar. Men vad man framförallt imponeras av är den praktiska insikt som lyser fram över allt, vare sig det är fråga om lämplig takbeläggning, armatur eller andra anordningar. Detta bygge, inredningen av slottsvillan och formandet av Sollidens omgivningar, upptager ibland så helt drottningens tankar och fantasi att hon flera dagar å rad kan låta pennan flyga fram över papperet för att meddela arkitekten sina tankar över insända ritningar eller projekt, delge honom nya uppslag och kritisera dittills utförda arbeten.²¹

Rent ekonomiskt verkar bygget gått till så att Victorias mor sköt till pengarna. Hon hade 1890 fått ett stort arv efter sin mor kejsarinnan Augusta. När modern 1923 dog fick Victoria själv ärva – ungefär 260 miljoner kronor i dagens penningvärde. (Enligt en annan källa fick hon

²⁰ Eimer 2003: s. 217.

²¹ Swahn, Waldemar. ”Kungen och hans hus.” Vecko Journalen 1935:julnumret, s. 23.

först ut pengarna 1928 efter den äldste broderns död när inflationen tagit merparten. Vissa uppgifter kan tolkas som att arvet innan inflationen och processen med Weimarrepubliken om vem som ägde vad var snudd på en miljard kronor i dagens penningvärde.) Gustaf fick ärva patriciervillan Solliden. Prins Wilhelm fick ärva slottet Mainau. Gusty (?) fick ärva pengarna och lösöret.

*

Victorias interna hovhållning syftade till att framhäva Gustafs roll som tronföljare och husfar och sin egen roll som husmor, hushållets oinskränkta härskarinna och värdinna. Detta lät sig enklast göras på Tullgarn. På Stockholms slott hade hon konkurrens av drottning Sofia. Protokollet var att Gustaf höll gudstjänst varje söndag för familjen och tjänstefolket, att alla reste sig upp när han äntrade rummet och att tjänstefolket när han närmade sig avbröt sitt arbete för någon form av reverens. ”I denna ombonade värld [Tullgarn] trivdes formalitet och enkelhet sida vid sida på ett ganska förbryllande sätt. Så fort utomstående var tillstädes eller det gällde att representera iaktogs de strängaste regler, allt och alla skulle vara högtidligt korrekta ut i fingerspetsarna, rangordning vidmakthölls minutiöst noga, var och en visste sin plats och syntes gripen av stundens allvar. En viss gammaldags, gedigen pompa utvecklades, vilket visst inte hindrade att hjärtlighet och en nästan översvallande vänlighet utan undantag visades från värdfolkets sida.”²² Ambitionen var att detaljstyra hushållet om det så skulle ske från sängen eller brevledes. Ingen annan vilja än hennes egen var tillåten.

Victorias externa hovhållning var något annorlunda. Hon beskrev den 1910 som att ”Man umgås med sina gelikar, man ger cour åt societetens damer men man ger ordres åt sina hovdamer.” Alla som någonsin träffat henne har framhållit hennes värdiga hållning, att hon vinnlade sig om att ge personen sin fulla uppmärksamhet, att hon alltid hade rätt ord till hands och att det var svårt att förbli hennes fiende när hon kopplade på charmen. Vett & etikett ansåg hon vara ”hennes” område. Ibland kunde hon övertygas av omgivningen med sakskäl men i etikettsfrågor böjde hon sig bara för Gustaf & Oscar II. Victoria upplevde sin största blamage i etikettsfrågan vara tilltalet ”Ni”. Ni-reformen hade införts kort före hennes ankomst som ett försök att förenkla etiketten men eftersom de underordnade även fortsatt förväntades använda titel vid tilltal fick den aldrig avsedd effekt. Tilltalet ”Ni” uppfattades i stället som en markering av sin överordnade ställning och en förolämpning. Victoria dröjde flera decennier efteråt vid denna sin felbedömning.²³

Hon hade få personliga vänner utanför släkten. I Tyskland författarinnorna Alberta von Freydorf (1846-1923) och Lita zu Putlitz (1862-1935) – ungdomsvänner från Karlsruhes teaterkretsar. Ytterligare två utländska väninnor var Adèle d'Hénin (1863?-?) & grevinnan Theresia Wurmbrand-Stuppach (1869-1945). I Sverige var hennes närmaste vänner tre äldre hovdamer: Friherrinnan Wilhelmina Bonde (1817-1899), hertiginnan Therése d'Otrante (1837-1901) & grevinnan Alice Gyldenstolpe (1850-1927; g. Åkerhielm). Hon uppskattade även några av Gustafs manliga bekanta: Hovstallmästaren hertig Gustave d'Otrante (1840-1910), läraren Carl Rogberg (1829-1905), adjutanten Gustaf von Blixen-Finecke (1862-1930) & klasskamraten envoyén m m Herman Lagercrantz (1859-1945). Hon var förtrolig med sönerns informator Carl Svedelius (1861-1951), sin livmedikus Axel Munthe (1857-1949) och möjligen sin hovpredikant Clemens Åhfeldt (1860-1941). Till Solliden bjöd hon in kulturpersonligheter som riksantikvarien Karl Hildebrand (1842-1913), författaren Verner von Heidenstam (1859-1940), kompositören m m Sven Scholander (1860-1936) & konstnären Per

²² prins Wilhelm 1938: s. 30.

²³ Fjellman 1954: ss. 107-108.

Ekström (1844-1935). Merparten av hennes umgänge var 20 år äldre. Kanske behövde hon faders- och modersfigurer. Det fanns rykten om otrohet med hennes jämnåriga manliga bekanta: barnens informator Carl Svedelius, Gustafs adjutant Gustaf von Blixen och hennes livmedikus Axel Munthe men inget har kunnat bekräftas. Ryktena beskrivs i ett separat kapitel.²⁴

Förhållandet till Gustafs bröder var spänt. Det kan ledas tillbaka till hennes agerande när prins Oscar gifte sig med Ebba Munck. Carl & Eugen solidariserade sig med sin bror. Victoria svarade med att inte närvara vid barndopen. Ytterligare en konfliktorsak var att de konkurrerade ut henne: Oscar var mera religiös, Carl sysslade mer med socialt arbete & Eugen var mera konstnärlig och hans praktvilliga Valdemarsudde mera känd än Victorias Solliden.

*

Fram till 1892 var Victoria ofta på besök i Karlsruhe och olika kurorter. Från 1893 vistades hon långa perioder i Rom. Första året i ett eget hus, därefter på hotell. Det finns tre längre skildringar av envoyén friherre Carl Bildt²⁵, av diplomaten Ernst Weidenhielm²⁶ och av hennes hovdam Anna Brahe.²⁷ Victoria bodde i en våning på Grand Hôtel och deltog i sällskapslivet i den mån krafterna räckte till. Som sällskapsdam hade hon fram till 1902 friherrinnan Augusta Alströmer, därefter Cecilia af Klercker. Carl Bildts Rom-skildring i sammandrag:

Grand Hôtel's stora salar och salonger äro en af märkvärdigheterna i Rom. Inom dess murar äro alla samhällsklasser representerade, från kungliga personer, milliardärer, konstens, politikens, vetenskapens stormän, ned genom den namnlösa hopen af resebyråturister, ända till de tjänande bröderna i visthus, kök och stall.

Kronprinsessans våning är ej stor: en salong, som tillika är matsal, ett arbetsrum och ett sofrum; det är allt hvad hon disponerar för sig själf. Men denna lilla våning, som bildar det soligaste hörnet i hotellet och har sin särskilda upp- och utgång, är också den tystaste och lugnaste man kan tänka sig. Dit tränger ej ljudet af det bullrande lifvet nedanför, och vore det ej för en och annan koffert i korridoren utanför, skulle intet röja någon skillnad från en förnäm enskild bostad. Så länge h. k. h:s släkting, kardinal Hohenlohe lefde — han dog i oktober 1897 — var den muntre och lärde gamle prelaten ett kärt sällskap för h. k. h. och en väl behöflig tröst i den ofta tryckande ensamheten. Då krafterna räcka till, tager h. k. h. stundom emot besök af härvarande ambassadörer och ministrar samt af en och annan resande landsman, men rent ceremoniella visiter äro i regeln uteslutna.

Det gäller om kungliga personer, lika väl som om vanliga dödliga, att en sjuklings lif ej kan vara mycket händelserikt. Lyckligtvis erbjuder Rom äfven för den kroppsligt svaga så oändligt mycket af intresse. Kronprinsessan har mycket sysselsatt sig med arkeologiska och historiska studier. Då professor Sam Wide för några år sedan var här, fick han vara h. k. h:s ciceron bland fornlämningarna på Forum romanum och Palatinen. Till ledsagare på sina vandringar å de kristna antikviteternas område har hon haft ingen mindre än katakombforskaren Joseph Wilpert; på det klassiskt hedniska

²⁴ Se bilaga 4.

²⁵ Bildt, Carl. "Kronprinsessan i Rom." Idun 1899:20, ss. 1-6.

²⁶ Weidenhielm 1925: ss. 75-79.

²⁷ Åsbrink red. 1922: ss. 140-143.

området Wolfgang Helbig, en annan af vetenskapens stormän. H. k. h. far också gärna ut på egen hand för att på campagnan längs Via Appia leta upp ett eller annat bortglömdt minne från forna dagar. Det lyckas oftare, än man kanske skulle tro. På dessa färder är kronprinsessan alltid åtföljd af sina två hvita lapphundar. Till antikvitetsjakt duga de ungefär lika bra som till annan jakt, men de äro tappra, trogna vaktare, och det har vissa fördelar med sig på Roms campagna.

Från 1903 tillbringade hon även mycket tid på Capri, en ö i Neapelbukten, tillhåll för rika turister som ville vara i fred. Hon bodde först i staden Capri, senare i det högre belägna och lantligare Anacapri, där hennes läkare Axel Munthe höll på att uppföra sin villa San Michele. Förmiddagen ägnade hon en omfattande brevväxling. Eftermiddagen tog hon promenader. Det finns två längre skildringar av hennes hovdam Cecilia af Klercker.²⁸

* * *

För att sammanfatta: Victoria lyckades hävda sin ställning inom kungafamiljen men det verkar ha skett genom ren obstruktion och att utnyttja sin tyska släkt. Hon fyllde klanderfritt sin roll som hustru vilken var att föda barn, sköta hushållet och stötta Gustaf som familjens överhuvud. Hon misskötte sin offentliga representation, syntes inte heller i sällskapslivet, utan ägnade sig åt sina privata intressen. Man hade förväntat sig att hon som kronprinsessa skulle charma och synas. Vad man hade var en bokmal, Wagnerentusiast och amatörfotograf. Genom sina resor var hon också utomordentligt dyr i drift.

²⁸ Åsbrink red. 1922: ss. 144-148; af Klercker 1944: ss. 94-110.